

från sin första fängelsetid. Felaktig var han, då han inträdde i fängelset, men sjudubbelt fördärfvad gick han derifrån».

För dessa straffanstalters omorganisation hade styrelsen 1840 framlagt ett omfattande förslag. I ett utan författarenamn utgifvet arbete med titeln »Om Straff och Straffanstalter» erhöll styrelsen det kraftigaste stöd. Bokens författare, som med rätta kallats »den svenska fångvårdens reformator», var ingen mindre än Sveriges kronprins Oscar. Nödvändigheten af ett nytt fängelsesystem framstod såsom oafvisligt för alla, som togo del af den sakrika och varmhjärtade skriften¹. Till fängelsernas successiva förbättring beviljade rikets ständer 1841 den betydliga summan af 1,300,000 r:dr b:ko.

Från den tiden härleda sig de stora reformerna i de svenska fängelserna och främst bland dem införandet af cellsystemet. Tack vare riksdagens ständiga offervillighet har numera fångvården till sitt förfogande mönstergilla straffanstalter. Försvarslösa eller lösdrivvare sammanföras icke längre med andra för brott straffade förbrytare. För dem finnas, såsom 1839 och 1870 års fattigvårdskommittéer äfven föreslogo, särskilda af staten bekostade tvångsarbetsanstalter, tre för män och två för kvinnor.

2.

Straffanstalter i hufvudstaden. — Arbetshus och andra arbetsinrättningar.

Under den långa tidrymd, som förestående skildring af den svenska fångvården omfattar, vidtogos knappt flera eller andra åtgärder till de fängslades bättre behandling inom hufvudstadens fängelser än de, som företogos i rikets öfriga straffanstalter. Före 1825, då verkliga reformer började införas i fängelseväsendet, ha i hufvudstaden funnits följande allmänna straffanstalter: fängelset i Smedjegården till bestraffning af gröfre förbrytare; häktena i Rådhuset, Stadshuset och Kastenhof till förvar af rannsakningsfångar och mindre lagöfverträdare; tvångsarbetsanstalterna i Tukthuset och Spinnhuset till korrektion af bettlare, lösdrivvare och brottslingar.

Betecknande för den hårdhet, med hvilken de fängslade behandlades i Stockholm, är det reglemente,² som 1714 föreskrefs för fångarna i Smedje-

¹ Författaren säger bl. a.: »Ädla omsorger hafva sträckt sig äfven till den på brottets afvägar förrrade, som man börjat betrakta mindre såsom en fågelfri, för alltid förskjuten varelse, än såsom en vilseförd fallen like, för hvars omvändelse och bättring man känner sig manad att tänka och handla». Om Straff och Straffanstalter, Sthlm 1840, Förord.

² Instruction för Wachtmästaren och Wachtkarlarne wid Smedjegården, hwarefter de wijd deras Tiensterns förrättande sig hafwa at förhålla, hwarjemte ett Reglemente och Förordning följer, huruledes Fångarne der sammastådes sig skola skicka samt med hwad Straff de skola beläggas och afstraffas, som sig deremot förbryta. Stockholm den 11 Octobr. Anno 1714. Tryckt i Stockholms stads ordinantier, Sthlm 1734, D. 2, s. 363 ff.

gården och som därefter äfven fick tillämpning inom öfriga fängelser i riket. Svårare förseelser under gudstjänsten straffades »uthan någon förskoning med halsjärn, wattn och brödh, eller Spöo och Riisslijtande». Uppstutsighet »antingen i ord eller Gärningar» mot predikanten afstraffades »uthan någon förskoning antingen til lifwet eller med annan swår kropzpflicht eller penningaböter». Vidare »lastande och smädefulla ord emoth Öfwerheten, Dommare och Executorer» bestraffades »antingen med liifzstraff, halsjärn, kåkstrykande eller gatulopp». Smädelser mot främmande personer, som besökte fängelset, medförde inspärning i svårare fängelse eller vatten- och brödstraff. Slutligen säger reglementet: »Förmanas Fångarne at afstå med alt ohöwiskt och otuchtigt snack och tahl, samt fåfänge Werldzlige wijsors siungande, jämväl och alla andra oanständige och otuchlige later och åthäfwor hwarigenom förargelse förorsakas kan, och det wijd Corporlogit straff til giörandes. Samma wijte och plicht skal i lijka måtto dem öfwergå, som sig understå at bruka hwarjehanda dubbel och Spel, drickande öfwer Nödtorfften, dantz och lek med mera dylickt, som slika fångar til ingen dehl anständigt är». Denna senare punkt angifver tydligen den brist på ordning och disciplin, som oaktadt alla föreskrifter var rådande inom fängelset, hvartill icke minst bidrog den sorgliga uppfattning, som vaktpersonalen hade om sin uppgift. — I den för bevakningsmännen vid samma tid utfärdade instruktionen ålades dem att tillse, att de fångar, som skulle bereda sig till döden, »icke måga hwarken föruth, eller samma dagen som de skola gå ut til dödstraffet, med starcka Drycker, af wijn, Öhl eller Bränwin blifwa öfwerlastade». I sammanhang härmed förbjöds vaktbetjäningen att bedrifva försäljning af öl, vin eller brännvin inom fängelset. Det förbjöds äfven betjäningen att »effter egit godtyckio, och för någon egennyttighet, handtera den ena fången strängare än den andra», och slutligen att af fångarna »hädan effter sielff, eller genom någon annor fordra eller på något sätt ringaste afgifft begära, wijd deras inkommande uthi fängelset, eller lösgifvande deruthur, wijd förlust af des Embete». — Andra föreskrifter utfärdades senare för Tukthuset och för Spinnhuset men utan att därstädes åstadkomma erforderlig ordning och disciplin.

Månet skarpt omdöme har fällt öfver stadens straffanstalter. Särskildt upplysande äro de iakttagelser, som upptecknats af en engelsk filantrop, hvilken under en vistelse i Stockholm 1781, besökte stadens fängelser. Af hans uttalanden¹ kan man föreställa sig hurudant tillståndet därstädes ännu i nyare tider varit. — Häktena i Kastenhof och Stadshuset hade hvardera sex fängelserum. På det förra stället voro i ett rum 3 fångar och på det senare 5 fångar inspärrade. I det senare häktet saknade fångarna erforderlig tillgång till frisk luft, enär luftväxlingen i de flesta rummen skedde genom en liten öppning i dörren. Fyra rum voro mörka, smutsiga och fulla af stank; de två öfriga, som användes företrädesvis till sjukrum, voro ljusare. Vaktmästaren i bägge häktena sålde brännvin till fångarna. Hans rum var upptaget af sysslolöst folk, som höll på med drickande. — I häktet i Rådhuset

¹ The State of the Prisons in England and Wales with Preliminary Observations and an account of some Foreign Prisons and Hospitals. By John Howard. Warrington 1784.

voro rummen mycket orenliga och alla fönstren, utom ett, tillspikade. Fångarnas utseende förrådde vanvård och hård behandling. Två rum voro afsedda för dömde till vatten- och brödstraff. I ett af rummen voro inspärrade 2 personer. De föreföllo nästan uthungrade, ty till sitt uppehälle erhöilo de endast för 6 styfver bröd om dagen, och detta såldes till dem af en sniken vaktbetjäning. Fångarna tillätos icke att någon tid på dagen lämna de osunda lokalerna. — I Smedjegården voro rummen förlagda åt en gård, omgifven af ett högt plank. I ett af rummen, som var försedt med endast två britsar, vistades 3 män, af hvilka en var belastad med kedjor. På andra sidan om gården låg ett logementshus för kvinnor. I en lokal arbetade 5 kvinnliga fångar, dock var ingen af dem smidd i järn. I kyrkan fanns en sofplats, som begagnades af lifdömda fångar intill dess de skulle afrättas. Två dagar före afrättningen befriades de från sina bojor. — Rasp- och Spinnhuset på Långholmen hyste 180 personer, män, kvinnor och barn. Kvinnornas logement voro snygga, men männens smutsiga och stinkande. Yngre och äldre vistades tillsammans natt och dag. Kort sagdt, vid besöket i Korrektionshuset tydde såväl vaktbetjäningens uppträdande som fångarnas utseende på, att straffanstalten saknade god skötsel och tillsyn.

Ett grundfel vidlät dessutom hufvudstadens straffanstalter, de lydte under flera myndigheter. I dessa anstalter, med undantag af Smedjegården, där brottslingar i allmänhet inspärrades efter laga dom och ransakning, hölls en mängd lagöfverträdare i fängsligt förvar af poliskammaren, justitiekollegium, politikollegium och kommerskollegium. Där af kom det sig, att i samma fängelserum ofta kunde förvaras den itererade brottslingen och den ostraffade bettlaren — alldeles som i rikets öfriga fängelser. Men det hände också, såsom handlingar i Rådhuset bevisa, att en flock bettlare insattes i Rådhushäktet den ena dagen och utsläpptes dagen därpå utan att ens ha blifvit »examinerad». I Stadshushäktet åter kunde tiggare och lösdrifvare hållas inspärrade en ansenlig tid, förr än de ransakades eller erhöilo sitt straff.

Politikollegium, som under århundraden var stadens fattigvårdsstyrelse, hade helt naturligt att omhändertaga det stora flertalet af tiggare och lösdrifvare, förnämligast alla, som icke förut varit straffade för brott. I otaliga fall sökte kollegium att befria staden från anträffade bettlare genom att förvisa dem till deras hemorter. Därest kollegium ansåg sig böra lämna hjälp utöfver ett tillfälligt understöd, öfversändes vanartiga barn till Barnhuset, åldringar och sjuklingar härbergerades i Danviks hospital, ostraffade arbetsföra män och kvinnor rekommenderades till industriidkare, som kunde vara villiga att använda deras arbetskraft. Slutligen, äfven då laga bestraffning uppenbarligen var påkallad, nöjde sig kollegium merendels med att till de anhållna framställa upprepade varningar och hotelser om bestraffningar och sände endast de oförbätterliga lagöfverträdarne till stadens fängelser eller till Tukthuset och Spinnhuset, då dessa kommit till stånd.

Såsom redan är sagdt, sammanslogs i slutet af 1700-talet Tukthuset med Rasp- och Spinnhuset. Sedan direktionen öfver allmänna fattigvården 1807 börjat sin verksamhet, öfvertog den i juni 1808 ledningen af tvångsarbetsanstalten, då benämnd Korrektionshuset, hvilken ansågs outhärlig,

för så vidt grundbestämmelsen i den nya fattigvårdsförordningen skulle vinna tillämpning, nämligen att »de fattige, som kunna, men icke vilja arbeta, utan heldre tigga, skola til arbete twingas». Tyvärr skulle dock, enligt fattigvårdsstadgans föreskrifter,¹ i arbetsanstalten till korrektion mottagas »icke blott sådana fattige, som lyda under Fattigwården, utan jemwäl både andre tiggare och werkelige förbrytare, som dit förwisas». Härvid fastställdes emellertid, såsom ordning och rättvisa kräfde: »at förbrytare skola wara aldeles afskiljde från dem, som dömmas til twångsarbete för utöfwadt tiggeri eller andra mindre förseelser; at de förre aldrig få med de senare pläga något umgänge, hwarken på längre eller kortare tid; at könen ej få wistas tillsammans; at större förbrytare hållas från mindre». Andra äfvenledes beaktansvärda bestämmelser voro: »Arbetsföre personer skola efter deras förmåga arbeta wissa timmar om dagen. Således kan arbetstiden blifwa olika för olika personer; ty den hör rätta sig efter hwars och ens krafter. — Arbetet bör, så mycket möjligt är, utwidgas och utsträckas til flerehanda slag, på det, at de personer, som til correction förwisas, måtte efter fallenhet eller redan förwärfwad skickelighet, til nytta för Inrättningen kunna sysslosättas. — Den Arbetare med full arbetsförmåga, som igenom sit arbete förmår inbringa mer, än han kostar Inrättningen, äger at sjelf disponera öfwerskottet; dock icke förr än han frigifwes».

Såväl direktionen för allmänna fattigvården som polismyndigheten ägde att till Korrektionshuset döma tiggare, likwäl med den inskränkning, att den af direktionen ådömda strafftiden icke borde utsträckas utöfwer 4 månader. De allmänna straffbestämmelserna voro, att den, som tiggde, antingen han åtnjöt understöd af fattigvården eller icke, skulle plikta med arbete i Korrektionshuset, efter omständigheterna, första gången från 1 till 2 månader, andra gången från 2 till 4 månader och tredje gången från 6 månader till 1 år. Den, som oftare beträddes med tiggeri, straffades med arbete i Korrektionshuset dubbelt så lång tid som sista gången, då han blef pliktfälld. Direktionen dömde äfven till twångsarbete fattigvårdens underhållstagare, vuxna eller barn, som gjorde sig skyldiga till andra förseelser än tiggeri, exempelvis dryckenskap, lättja och vanvård af barn, äfvenså minderåriga för uppstutsighet mot föräldrar, försummelse i skolgång m. m. Till Korrektionshuset borde dock icke sändas barn under 15 år annat än för upprepade förseelser eller svårare vanart.

Då Korrektionshuset, i enlighet med 1807 års stadga, ställdes under fattigvården, hade för denna straffanstalt uppförts flera rymliga byggnader något bortom den 1724 inköpta gamla mangården. Dessa byggnader bildade ett sammanhängande komplex, inom hvilket endast lämnats utrymme för en ganska trång gård. Af byggnaderna voro tvänne förnämligast afsedda till bostadslägenheter för bevakningspersonalen, och tvänne andra till logements- och arbetsrum för de internerade. Dessa bestodo af män, kvinnor och barn,

¹ Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga om en Allmän Fattigvårds-Inrättning uti Stockholms Stad. Gifwen Högqvarteret Stralsund den 12 Augusti 1807. Art. V. Om försörjningen genom arbete i synnerhet, samt om Fattigwårdens Corrections-inrättning.

hvilka så mycket som möjligt skulle hållas åtskilda. Korrektionshuset kunde vid den tiden rymma omkring 200 hjon.

Genom påbyggnader, som fattigvården 1809 företog, utvidgades åtskilliga lokaler, förnämligast i ändamål att bereda rymligare sofrum och arbets-salar.¹ Nödvändigheten »att hålla de fängslade till sysselsättning och nyttiga yrken» föranledde därefter nya byggnadsföretag. I en af öfverståthållaren 1817 afgifven redogörelse² för »Krono Corrections och Arbetshuset å Långhålmen» framhålles särskildt de åtgärder, som för detta ändamål vidtagits. En del verkstäder voro inredda i mindre byggnader vid sidan af det östra logementshuset. Dit voro förlagda, förutom ett större kök, arbetslokaler för snickare, tunnbindare, vagnmakare, målare, bleck- och plåtslagare m. fl. Där fanns äfven en större smedja. I andra delar af anstalten bedrefvos skräd-deri- och skomakeri-arbeten, tillverkning af kläden och tyger, kardning, stickning och sömnad jämte andra arbeten. En yttre gård, tillhörande anstalten, användes för stenhuggeriarbeten, »som af-sågo stadens behof och förskönande».

Korrektionshuset å Långholmen. Östra byggnaden.

Efter 1825 företogs åter en utvidgning af straffanstalten.³ Senare ha byggnaderna undergått ytterligare förändringar, med undantag af det östra logementshuset, som kvarstår i nästan oförändradt skick, hvarför en

¹ Allmänna Fattigvårdens Revisorers berättelse om detta Wårks räkenskaper och förvaltning åren 1808 och 1809, afgifven den 31 December 1810. I k. biblioteket.

² Berättelse om Allmänna Fattigvårdens i Stockholm tillstånd under de efter Inrättningens nya organisation 1812 nästförflutne år. Sammandragen i enlighet med den till Kongl. Maj:t i underdånighet öfverlemnade Redovisning och på Nådige Befallning till trycket befordrad 1818. Stockholm den 24 Maji 1817. I k. biblioteket.

³ Jfr Nils Lundequist, Stockholms Stads Historia, från stadens anläggning till närvarande tid, Sthlm 1829, D. 3, s. 211 ff.

afbildning af denna byggnad här upptagits. Den var afsedd hufvudsakligen till logementshus. Från den inre gården ledde en enda mitteltrappa upp till de öfre våningarna. I hvarje våning, på båda sidorna om trappan, låg en stor sal, som kunde rymma 40, 50, ända till 70 sängar uppställda två och två tillsammans och i tre afdelningar ofvanpå hvarandra.

Straffanstalten lydte intill slutet af 1812 under allmänna fattigvården. Men trots goda afsikter och allvarliga reformförsök lyckades lika litet direktionen för fattigvården som föregående styrelser att afvärja de ofta öfverklagade missförhållandena inom Korrektionshuset. Sammanblandningen af förbrytare, lösdrifvare, fattighjon och barn af båda könen omöjliggjorde den ordning och tukt, som äro grundvillkoren för framgången af en dylik inrättning. Långt senare hördes likaledes klagomål öfver tillståndet inom anstalten, ehuru styrelsen öfver fängelser och arbetsinrättningar i riket då hade öfvertagit densamma och 1833, efter ytterligare tillbyggnader, förändrat den till en korrektionsinrättning uteslutande för män.¹ — De kvarvarande byggnaderna, af hvilka den östra begagnas till magasin och den vestra till arbetslokaler samt de öfriga till bostadslägenheter, höra numera till det stora centralfängelset på Långholmen.

Förutom Tukthuset och Spinnhuset har icke i Stockholm funnits någon tvångsarbetsanstalt för sysslolösa eller försvarslösa, om man frånser, att i den af staden 1844 upprättade arbetsinrättningen under åren 1855—1885 internerats ett mindre antal till allmänt arbete dömda personer, eller att därstädes från 1875 och allt fortfarande vissa understödstagare ålagts att med arbete aftjäna sin skuld till fattigvården. Tanken på en inrättning af detta slag har dock tid efter annan föresväfvat vederbörande myndigheter. Utförandet af företaget torde ha strandat någon gång på grund af bristande medel men oftast till följd af stridiga åsikter angående skyldigheten för kommunen eller staten att anordna och underhålla en dylik anstalt.

Åtskilliga år före det af konungen utfärdade påbudet om upprättandet af rasp- och spinnhus tillkännagaf öfverståthållaren i en ämbetsskrivelse² till K. Maj:t, att han, med anledning af det stora antal tiggare, »som här hopetals och likasom en ström infalla» — af hvilka »somblige kunna och willia arbeta men fåå intet, somblige wäl kunde fåå, men af dhen liufligheet dhe hafwa fattadt till tiggjarstafwen, willia inte» — hade för afsikt »att uppsättia ett instängdt Huus, uppå en platz, Danviken tillhörigdt, Barnängen benembd, belägen straxt inwid Commissarien Leijonankars Manufacturhuus, hwarest man allehanda fattiga tänker att insättia». Det »instängda huset» afsågs att blifva en industriell arbetsinrättning, där arbetslösa och andra nödställda skulle mot arbetsskyldighet underhållas af den industriidkare, som på arrende öfvertog företaget. Detta borde blifva vinstgifvande, desto mer som arbetarne icke blefvo i tillfälle att rymma ifrån arbetet, »ef-

¹ Kongl. Maj:ts Nådiga Instruktion för Embets- och Tjenstemanna-personalen wid Allmänna Arbets- och Corrections-Inrättningen på Långholmen; Gifwen Stockholms Slott den 7 Mars 1835.

² Öfverståthållaren frih. C. Rålamb's berättelse till K. Maj:t, den 17 mars 1675. I riksarkivet.

tersom dhe i samma Huus ständigt inneslutna hållas». Denna arbetsanstalt kom dock icke till stånd, sannolikt på grund af bristande medel.

Ehuru staten sedermera, vid olika tider, upprättade i Stockholm tvenne tvångsarbetsinrättningar, förföll icke frågan om inrättandet för stadens räkning af en straffanstalt för bettlare och arbetslösa. Upprepade gånger tog politikollegium upp denna angelägenhet till behandling men utan att därvid fatta något afgörande beslut. Man föreställde sig, att de i medlet af 1700-talet öppnade fattigvårdsinrättningarna eller de s. k. fattighusen skulle förebygga bettlandet. Men lika litet som förut skonades därefter stadens invånare från tiggeriets plågoris. Af denna anledning väckte 1772 den för ordnandet af politikväsendet i hufvudstaden tillsatta politi- och brandkommission ånyo förslag om upprättandet af ett arbetshus i Stockholm,¹ »hwarest ej allenast den idoge och arbetsamme må hafwa tillfälle att med något efter dess lön och ålder lämpligt arbete friwilligt förtjena sitt uppehälle, utan ock den late, som med olofligt tiggande beträdes, på längre eller kortare tid tvingas till sådant arbete, hwaraf han derstädes må kunna njuta nödtorftigt underhåll, utan att wara allmänheten till last». I föregående framställning af arbetshusens uppkomst och organisation har framhållits, att den 1773 öppnade inrättningen endast blef ett »Frivilligt arbetshus», där fattiga kunde verkställa eller afhämta arbete.

Äfven under den tid, från 1812 till 1844, då öfverståthållaren jämte deputerade förvaltade fattigvården i Stockholm, var frågan om en anstalt för upptagning af tiggare föremål för öfverläggning. Man insåg väl, ehuru då ingenting däråt kunde göras, att den enda utvägen att förekomma bettlande var inrättandet af sådana arbetshus, »der ej mindre tillgång till arbete vore för handen för dem, som ville dermed sysselsätta sig, utan äfven de, hvilka väl äga förmåga att arbeta men dertill sakna håg och böjelse, kunna tvingas till arbete». Då ändtligen en arbetsanstalt, »der nödställda kunde erhålla arbete, föda och i saknad af husrum jemväl nattläger», kom till stånd i hufvudstaden, hade långt dessförinnan sådana inrättningar blifvit anlagda såväl i andra städer som på landsbygden, i allmänhet dock i samband med försörjningsinrättningar. De flesta af dessa ha numera blifvit ersatta med nyare inrättningar, benämnda fattiggårdar,² hvilka skilja sig från de äldre däruti, att de sysselsätta underhållstagarne förnämligast med jordbruksarbete i stället för handtverksarbete.

Stockholms Friwilliga Arbetshus tillkom med hjälp af subskriberade medel och anslag från åtskilliga verk och fonder. Med en del af dessa tillgångar förhyrdes till en början och köptes sedermera egendomen n:o 4 i kvarteret Nederland, i hörnet af Götgatan och Katarina Högbergsgatan. Fastigheten, som dessförinnan hade tjänat såsom kasern, torde ha varit särdeles lämplig för sin nya bestämmelse. I ett mindre stenhus åt Högbergsgatan in-

¹ Underdånigt förslag till tiggeriers hämmande genom allmänna Arbetshus, dateradt den 18 dec. 1772. Poli- och brandkommissionens handlingar. I riksarkivet.

² H. G. Blumenberg, Om Fattiggårdar, Linköping 1884.

rymdes på nedra botten varumagasiner och kontor jämte tvättstuga, källare m. m. Hela våningen däröfver upplåts till bostad åt inspektoren. Det större stenhuset åt Götgatan innehöll på nedra botten, förutom bostad åt en vaktmästare, arbetslokaler och förvaringsrum samt salubod. I två öfra våningar voro inredda stora salar, där kvinnliga arbeten, såsom häckling, spinning, väfning, stickning, verkställdes af dem, som icke kunde utföra dylikt arbete i sina hem.

Sedan Arbetshuset den 5 mars 1773 erhållit k. stadfästelse, öppnades det den 20 därpå följande april. Arbetsanstalten stod under öfverståthållarens öfverinseende och styrdes af en direktion bestående af sex personer, som årligen därtill utsågos, en af öfverståthållaren, en af magistraten och fyra af stadens äldste. Under Arbetshusets 70-åriga tillvaro hade direktionen ofta nog, synnerligast i tider af missväxt och arbetslöshet, att kämpa med stora ekonomiska svårigheter. Vid inrättningens början uppgingo visserligen de insamlade medlen till den rätt ansevärd summan af 127,552 r:dr rmt,¹ men ökade arbetspremier, förhöjda varupriser, betydliga förluster å försålda arbeten, gånge anledning till ständiga bekymmer.² Anstaltens årliga förlust har för 1795—1843 beräknats till 2,760 r:dr rmt. Härtill kom, att denna anstalt icke blef i tillfälle att, såsom reglementet föreskref,³ lämna sysselsättning åt arbetslösa män, samt att med tiden till och med antalet arbetssökande kvinnor därstädes ansevärt aftog. Men, såsom 1843 års revisorer sade,⁴ om man tager i betraktande det stora antal fattiga, som under denna tid af in-

¹ Större bidrag hade lämnats af Gustaf III med 12,000 d:lr rmt, Commerce Collegium med 40,000, Brand Assurance Contoirtet med 50,000 o. s. v.

² Jfr. Berättelse, afgifven af Direktionen för Frivilliga arbetshuset den 31 december 1805. Original i Danvikens arkiv. — Berättelse till öfverståthållaren, afgifven den 2 juni 1812. Koncept i fattigvårdsnämndens arkiv. — Se vidare s. 86 ff.

I k. biblioteket finnes visserligen åtskilliga i tryck utgifna redogörelser, benämnda »Summarisk Räkning öfver Rörelsen wid Stockholms Stads Arbets-Hus», för åren 1779, 1783 och 1784 samt 1796—1800, hvarjämte ett fåtal protokoll förvaras i fattigvårdsnämndens arkiv, men i öfrigt torde högst få äldre handlingar rörande Södra frivilliga arbetshuset finnas i behåll. De flesta ha blifvit förstörda eller strödda för vinden, såsom följande utdrag af Arbetshusets protokoll utvisa. I protokollet för den 17 januari 1810 läses: »Widare anmälte Inspektoren att sedan Directionen beslutat låta under hand bortsälja de wid Arbetshuset för flere år tillbaka samlade handlingar och räkenskaper, hwilka numera ej kunna för werket wara gagnelige, så hade ej mindre Hökaren Sjöberg än Tobakshandlaren Strömberg ärbudit sig att för hwarje Lispund gammalt papper, oberäknadt de ikring böckerna warande permar, som ej af dem kunna nyttjas, betala en R:dr B:co, och i anledning häraf tillsades nu Inspektoren att från och med 1773 till och med 1795 låta uppväga dessa gamla handlingar och desamma sedan till högsta pris som erhållas kan bort sälja, samt så snart det skedd, derom hos Directionen rapportera». Ytterligare säges i protokollet för den 30 november 1830: »Sedan de af Directionens sammanträdes protokoller, som i kassakistan befunnits liggande löse, blifwit, enligt beslutet den 27 sistlidne Maj, till 1829 års slut inbundne, paginerade och registrerade, så aflemnas de nu i sådant skick till Directionen, hwars Ordförande, Herr Rådman Luchou, derwid gaf tillkänna, att Herr Rådman hos alle wederbörande sökt taga reda på de af Directionens sammanträdes protokoller, som saknas; men emedan ingen welat widkännas deras innehafwande, eller å dem kunnat lemna riktig anwising, hade Herr Rådmanens bemödande derutinnan warit fruktlöst».

³ Reglemente för Ett Allmänt Arbets-hus här i Stockholm, fastställt af K. Maj:t den 5 Mars 1773. I riksarkivet.

⁴ Revisionsberättelse, afgifven den 11 mars 1843. I Danvikens arkiv.

rättningen erhållit arbetsförtjänst, »utan hwilken de antingen måst omkomma eller falla enskilda wälgörenhetsinrättningar till last», måste man erkänna, att Arbetshuset i hvarje fall uppfyllt en välsignelserik uppgift. Då Arbetshuset den 1 oktober 1844 upphörde, utgjorde dess tillgångar i fastighet, varulager, inventarier och kontanta medel med afdrag af skulder 27,739 r:dr b:ko, hvilka, efter skedda afskrifningar, i stadsnämndens räkenskaper upptogs till 17,624 r:dr b:ko. — Efter nämnda år användes en del af de förra arbetslokalerna till skolrum för Katarina församlings folkskolebarn. Egendomen såldes 1857 för 40,000 r:dr rmt.

Omförmälda för Arbetshuset ogynnsamma förhållanden afskräckte icke Jakobs och Johannes församling att 1797 för sina nödställda öppna en motsvarande anstalt. För att undvika förväxlingar benämndes därefter det ena arbetshuset Stockholms Norra och det andra Stockholms Södra Friwilliga Arbetshus. Inom två andra församlingar, nämligen Hedvig Eleonora och Adolf Fredrik, gjordes därefter äfven försök med arbetshus för behöfvande kvinnor. Men dessa arbetsanstalter, liksom det Södra arbetshuset, visade årliga förluster och ständig minskning i antalet arbetssökande, hvarför de vid 1850 års slut upphörde. Numera finnes endast det af Jakobs och Johannes församling bekostade arbetshuset, som oafbrutet upprätthållit sin välgörande verksamhet.

Under det att det Norra frivilliga arbetshuset förblef själfständigt äfven vid den tiden, då det erhöil bidrag af stadskassan, ställdes det Södra arbetshuset från början af 1800-talet i allt närmare samband med den allmänna fattigvården. Efter den 1812 företagna omorganisationen af fattigvårdsförvaltningen väckte öfverstyrelsen fråga om arbetsanstaltens ombildning, så att den äfven kunde tjäna till upptagningsanstalt för arbetslösa, lättjefulla personer. Direktionen för Arbetshuset, som skulle till öfverståthållaren »skyndsamlingen inkomma med förslag öfwer någon ny inrättning», kunde visserligen icke bestrida »nyttan och nödwändigheten af ett särskildt Arbets- eller Förbättringshus för sådane personer, som af lättja, sjelfswåld eller sorglöshet om sin bärgning, tjenst- och näringsfång blifwit sin frihet betagna och i förwar insatta», men ansåg icke, att en dylik anstalt kunde sammanställas med Arbetshuset. Den föreslagna förändringen skulle inverka menligt på den ditintills inom arbetsinrättningen bedrifna verksamheten och rubba dess ekonomiska bestånd. Direktionens egendomliga uppfattning belyses af följande utdrag af svarsskrifvelsen till öfverståthållaren:¹ »Wisserligen skulle 5 à 6 månader omgå innan detta sjelfswåldiga, sturska och wanartiga Folck hunne tilläras någon wiss handa-slöjd, hwarunder de likwål skola klädas och födas samt kostnaderne utgå af Arbetshusets Fond; men så snart de kommit till någon slags fullkomlighet i arbetet, straxt färdiga att utgå i det fria samhället, hwar på sitt håll utan annan ersättning än ett fördärlwadt arbete under tiden, som blefwe Inrättningen till last och aldrig kunde säljas, och i deras ställe skulle åter andra lika beskaffade olyckswarelser derstädes intagas, hwarigenom hela arbetsinrättningens bestånd, genom en successiv Continuation, skulle småningom gå förlorad och förfela sin bestäm-

¹ Direktionens skrifvelse i koncept finnes bland handlingar i Danvikens arkiv.

melse samt slutligen förbytas eller förvandlas i ett af de sämsta Hospitalen, till äfwentyrs genom insamlad ohyra och smittosamma sjukdomars införande i huset, som gåfwe anledning för alla andra fattiga och beskjedlige arbetare att derifrån sig afhålla och den fria arbets-anstalten derigenom aldeles uphöra, uplösas och förfalla».

Inför direktionens motvilja att vara behjälplig med upprättandet af en ny arbetsanstalt lät man frågan hvila. Man nöjde sig med att inom de befintliga försörjningshusen anordna lokaler, där de inhysta underhållstagarne skulle sysselsättas med arbete. Men i brist af nödigt utrymme eller kanske än mer af lämplig personal att öfvervaka arbetet lämnade dessa arbetsinrättningar allt annat än goda resultat och måste efter hand indragas. Försörjningshjonen förföllo till arbetsslöa underhållstagare och oförfärdiga tiggare.¹

Emellertid hade år för år allmänheten, liksom förut myndigheterna, blifvit allt mer öfvertygad om behovet af en upptagningsanstalt för arbetskygga fattiga. Såsom ett talande bevis härpå må omnämnas, att i början af 1843 ett antal bemärkte män i hufvudstaden utlyste ett allmänt möte för att under öfverståhållarens ordförandeskap öfverlägga om upprättandet af »en arbetsinrättning, hvilande på den trefaldiga grundställningen af arbetsfrihet för de lydige, ordentlige; men af arbetstvång för de sjelfsvådige, late, olydige, samt af en dymedelst tillvägabragt utväg, både åt polismyndigheten och åt municipalstyrelsen, att kunna erbjuda eller påbjuda arbetstillfällen och mot mödan svarande förtjenst åt de fattige, som på detta sätt vilja och kunna i ärlig flit förtjäna födan, i stället att, såsom nu, tyvärr, ofta inträffar, finna sig tvingade af brist å utvägar, till tiggeri eller liderlig sysslolöshet».² Inrättningen skulle åstadkommas genom enskild offervillighet.

Den af mötet tillsatta kommittén med uppdrag att utarbete förslag till närmare bestämmelser för arbetsanstalten ansåg, af skäl som i förslaget närmare angifvas, att den tillämnade inrättningen »endast borde och kunde afse beredande af arbetstillfälle för sådane fattige», hvilka i fattigvårdsförordningen omnämnas, de där kunna, »men ej vilja sig lofligen försörja, utan beträdas med bettlande i hus och på gator». Däraf följde, att anstalten skulle till sin natur blifva en »Tvångs-arbetsinrättning», men icke en sådan, som de af staten bekostade korrektionsinrättningarna, där verkliga brottslingar, hemfallna under lagen, umgälla begångna förbrytelser, utan fastmer en anstalt, där »de olyckliga åtnjuta den dubbla välgörenheten, att icke blott under tiden se sig skyddade för armod och nöd, utan, hvad viktigare är, genom den vana och skicklighet till arbete de inom Inrättningen förvärfva, kunna utan fläck derifrån utgå såsom nyttige och sjelfburgne medlemmar i det samhälle, hvars börda de varit och hvars gissel de lätteligen kunnat blifva». I öfverensstämmelse med dessa åsikter och »till undvikande

¹ Missnöjet med försörjningsinrättningarna gick så långt, att vid skilda tider fråga väcktes om deras afskaffande. Jfr revisorernas berättelse öfver Stockholms stads fattigvård för år 1855 samt fattigvårdsnämndens protokoll den 17 januari 1868.

² Förslag till grundande af en Arbetsinrättning i Hufvudstaden. Af den för detta ändamål valda Komité, Sthlm 1843.

af det vidriga intryck, som epitetet Tvångsanstalt troligen skulle göra», borde anstalten erhålla benämningen »Stockholms Allmänna Arbetsinrättning».

Enligt de närmare bestämmelser, som anföras i kommitténs förslag till allmänna stadgar, skulle inrättningen »mottaga till vård arbetsföre, men af lättja eller håglöshet utan gagnlig sysselsättning och laga näringsfång varande, i fattigdom försatte personer, hvilka, uppå anmälan från församlingsnämnderne, af Öfverståthållareembetet i polisärenden, författningsenligt till Inrättningen hänvisas». — I förslaget framhölls särskildt, att inrättningen endast borde mottaga arbetsföre men hvarken sjuklingar eller barn ej heller egentliga fattighjon. Om inrättningens verksamhet yttrades vidare: »Inrättningen afser icke blott, att genom kringstrykande, bettlande lättingars mottagande, vårdande och sysselsättning, förekomma tiggeriet inom hufvudstaden, utan äfven och väsendtligen, att, genom de intagnes vänjande vid arbete och ordning, inöfvande till nyttiga yrken, samt undervisande i kändedom om deras pligter, göra dem skicklige och hågade, att framdeles sig sjelfve ärligen försörja». — Om arbetshjonens fördelning, sysselsättning och utskrifning sades: »Inrättningen bör erhålla tvenne från hvarandra skiljda afdelningar, en för män och en för qvinnor. — De å Inrättningen intagne personer åtnjuta därstädes nödortföda, kläder och husrum; dem åligger, att genom arbete, som dem af vederbörande föreståndare anvisas, efter hvars och ens förmåga bereda Inrättningen ersättning för underhållskostnaden. — För hvarje slag af arbete bestämmes hvad hjonet deraf, utan öfverdrifven ansträngning kan och bör på dagen fullgöra, och arbetslönerne derfor beräknas så, att å ena sidan underhållskostnaden, efter lågt beräknadt pris, må så vidt ske kan godtgöras, och å den andra möjligheten för hjonen stå öppen, att genom flit eller speciel skicklighet i vissa yrken, därutöfver förvärfva något öfverskott, hvilket i hjonen meddelade kontraböcker antecknas, för att dem vid utskrifningen tillställas; och böra dessutom de, hvilka sig genom flit och berömligt uppförande utmärka, med lämpliga belöningar uppmuntras. — Arbetshjon utskrifves från Inrättningen, då enligt vederbörandes bevis dertill behörig person sig för dess antagande i tjänst anmäler, äfvensom då hjonet ådagalagt den flit och stadga i uppförande, att det anses kunna till egen och andras fördel, vare sig i laga tjänst eller under annans laga försvar, sig med arbete försörja, och tilldelas hjonet vid utskrifningen bevis öfver dess uppförande inom Inrättningen, äfvensom anmälan om afgången göres hos Öfverståthållareembetet i polisärenden».

Den beramade arbetsinrättningen kom icke till stånd kanske på grund af bristande medel — det tecknade beloppet, som sedermera öfverlämnades till stadsnämnden, utgjorde endast 1,763 r:dr 16 sk. b:ko — men antagligen äfven till följd däraf att, några månader efter ett senare möte med tecknare af bidrag till den föreslagna inrättningen, stadsnämnden själf upptog till behandling frågan om upprättandet af en liknande anstalt.

Skyldighet för fattigvårdssamhälle att upprätta en dylik inrättning är hvarken föreskrifven i 1843 eller i 1845 lika litet som i 1871 års förordnin-

gar af skäl, såsom 1870 års kommitté framhöll, att »det är en af gammalt gällande grundsats i svenska fattigvårdslagstiftningen, att sättet för fattigvårdens ordnande med några få begränsningar öfverlemnas åt kommunerna att sjelfva bestämman». — I 1839 års kommittéförlag till »Ordning för Stockholms Stads Fattigvård»¹ finnas omnämnda »Frivilliga Arbetshus, med åtföljande Mat-Inrättningar», där mer eller mindre arbetsföra böra »dels lemnas tillfälle, att på stället sysselsättas, dels erhålla sådana arbeten, som kunna af dem i deras bostäder verkställas». Vidare omtalas »Inrättningar», till hvilka fattiga, som kunna men icke vilja lofligen försörja sig, utan beträdas med bettlande eller andra förbjudna utvägar till bergning, »måga, efter pröfning af Öfver-Ståthållare-Embete för Police-Ärender, försändas, för att genom tvång hållas till nyttig sysselsättning och derföre åtnjuta nödtorftigt uppehälle, till dess de antingen, efter visad förbättring, må återställas i frihet, med recommenderande betyg, eller, såsom oförbätterliga, för att kunna till någon annorstädes belägen strängare Bevaknings- eller Straff-Anstalt förflyttas, blifva till Öfver-Ståthållare-Embets vidare förordnande öfverlemnade». Såsom synnerligen lämpligt för en tvångsarbetsanstalt framhöll kommittén fängelset på Långholmen, ur hvilket gröfre förbrytare borde flyttas och inspärras på en från hufvudstaden mera aflägsen ort. — Enligt 1843 års fattigvårdsstadga, som blef gällande för Stockholm intill 1871, hänvisades emellertid de fattige, som kunde men icke ville arbeta utan beträdades med bettlande i hus eller på gator, »hwilket icke bör tillåtas», icke till en tvångsarbetsinrättning utan till de frivilliga arbetshusen, där de skulle »för dagen åtnjuta nödtorftigt uppehälle, emot det att de på stället hållas till passande arbete och nyttig sysselsättning». Det tillades dock: »Skulle de fortfara att med bettlande beswära, äge Fattigvårds-styrelsen att anmäla dem hos Öfver-Ståthållare-Embete till den behandling, Författningarne föreskrifwa». — I öfverensstämmelse med de af 1870 års fattigvårdskommitté i dess förslag till »Förordning angående fattigvården i riket» uttalade åsikter,² inskränker sig nu gällande fattigvårdslag, som i detta fall är tillämplig äfven för Stockholms stad, att föreskrifva, att fattigvårdssamhälle bör »låta sig angeläget wara att bilda arbetsanstalt för dem, som stå under fattigvårdsstyrelsens husbondewälde», samt tillägger: »Will fattigvårdssamhälle enskildt för sig inrätta tvångsarbetsanstalt, skall framställning därom göras hos Konungens befallningshafwande, som till K. Maj:ts pröfning öfverlemnar ärendet jemte eget yttrande». Emellertid torde hitintills intet fattigvårdssamhälle ha anordnat en dylik anstalt, enär det ansetts, att staten borde, såsom den äfven gjort, »bekosta inrättandet, underhållet och förvaltningen af erforderliga tvångsarbetsanstalter i riket».

¹ Förslag till Ordning för Stockholms Stads Fattigvård, afgifvet den 5 juni 1839, s. 213 ff.

² Underdånigt Betänkande, med Förslag till Förordning angående fattigvården i riket m. m., afgifvet den 5 December 1870 af dertill i Näder förordnade Komiterade, s. 32 ff.

II.

STOCKHOLMS STADS ARBETSINRÄTTNING UNDER ÅREN 1844—1904.

1.

Arbetsinrättningens tillkomst. — Inköp af egendom och inredning af lokaler.

I kraft af 1843 års stadga öfvertog stadsnämnden i slutet af samma år öfverstyrelsen för fattigvården i Stockholm. Nämnden var fördelad på två afdelningar, den ena för ordningsmål, den andra för den egentliga fattigvården. Under den förra afdelningen lydde stadens arbetshus.

En af de viktigaste frågor, som stadsnämnden redan i början af 1844 hade att behandla, var den om upprättandet af en upptagningsanstalt för sysslolösa och hemlösa personer.¹ Det förslag, som afdelningen för ordningsmål härom väckte den 12 februari, afsåg internering af ett mindre antal arbetslösa eller bettlande män i det gamla Arbetshuset vid Götgatan, »hvarest, obeknadt en lokal för matinrättning, äfven finnes fyra större salar, hvilka för närvarande äro obegagnade, men kunna lemna utrymme för omkring 40 personer att därstädes med lämpligt arbete sysselsättas». De härbergerade skulle, i brist på annat, användas till renhållningsarbete, hvarom stadens entreprenör af gatuhållningen äfven hade med afdelningen träffat eventuellt aftal.

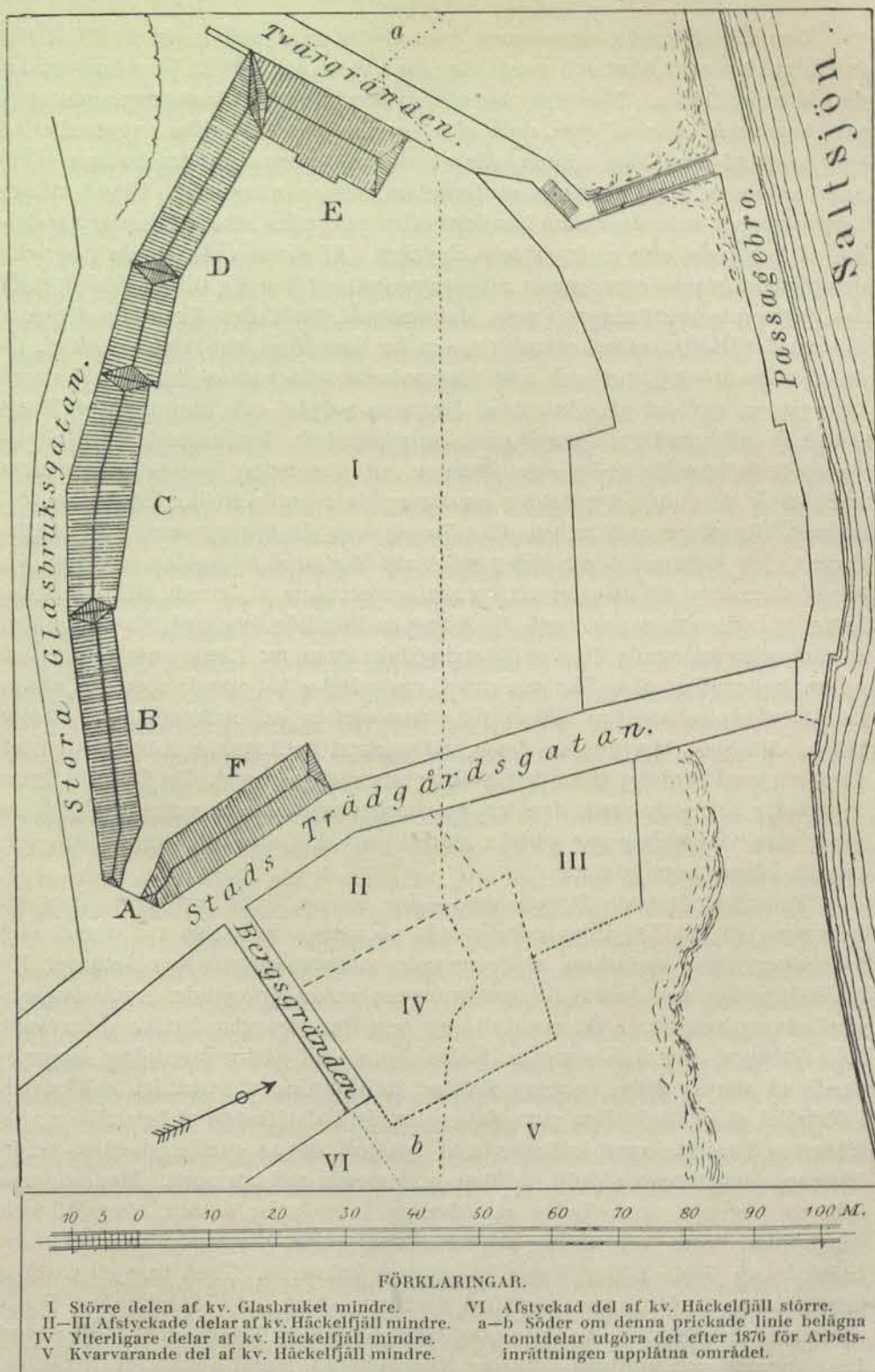
Dess bättre förföll detta första förslag vid frågans förnyade behandling i nämnden och i dess ställe antogs den 6 maj ett senare förslag af afdelningen, hvilket gick därpå ut, att det tillämnade nya arbetshuset skulle blifva en för hela stadens arbetslösa befolkning gemensam arbetsanstalt,

¹ Jfr stadsnämndens protokoll för februari—maj 1844. I fattigvårdsnämndens arkiv.

»dit mans- och kvinnspersoner, som beträdas med bettlande i hus och på gator kunna anvisas att åtnjuta nödortfigt uppehälle emot det att de på stället hållas till passande arbete och nyttig sysselsättning». För att motsvara behovet borde den föreslagna arbetsanstalten kunna hysa 100 män och 50 kvinnor.

Det säger sig själft, att för en så stor inrättning som den nu ifrågasatta skulle utrymmet i det gamla Arbetshuset blifva alldeles otillräckligt, hvarför afdelningen hade gjort sig underrättad om en egendom, som vore lämplig för ändamålet. Den föreslog därtill en vid Stora Glasbruksgatan n:o 25 belägen fastighet, som förut hade inrymt en större klädesfabrik. Egendomens ägare, P. C. Dihlström, hade förklarat sig villig att uthyra eller afyttra densamma till stadsnämnden. Afdelningen ansåg, att denna egendom med relativt ringa kostnad skulle kunna för den nya arbetsanstalten blifva fullt användbar och för dess verksamhet lämna tillräckligt utrymme, helst som inrättningen då var afsedd att endast blifva en »provisorisk anstalt». Stadsnämnden hade nämligen redan dessförinnan, i anslutning till de af 1839 års fattigvårdskommitté uttalade åsikterna, hos K. Maj:t gjort framställning om förändring af straffanstalten på Långholmen till en tvångsarbetsinrättning, som skulle ställas under fattigvårdsstyrelsens ledning och mottaga icke förut för brott straffade arbetslöse och bettlare. Men, då sedermera K. Maj:t, på grund af fångvårdsstyrelsens afstyrkande, icke fann anledning att bifalla stadsnämndens framställning, fortsatte den redan igångsatta arbetsanstalten sin verksamhet inom samma egendom, dit den en gång blifvit förlagd, och först 1905 flyttades den till nya och särskildt för dess ändamål inredda byggnader vid Maria Bangatan, inom Maria församling.

Den för arbetsanstalten afsedda egendomen, belägen i kvarteren Glasbruket mindre och Häckelfjäll mindre, vid Stora Glasbruksgatan, mellan Tvärgränden, Stadsträdgårdsgatan och Bergsgränden, i Katarina församling, öfverlämnades till stadsnämnden den 1 juli 1844 på grund af ett mellan nämnden och egendomens ägare alternativt upprättadt köpe- och hyresafstal. Arealen af de till egendomen hörande tomter samt af tomtdelar inom närliggande kvarter, hvilka vid olika tider upplåtits för inrättningen, torde lämpligen i ett sammanhang här angifvas med hänvisning till utsatta siffror å vidstående situationsplan. — Genom inköp af egendomen den 20 januari 1845, förvärfvades af stadsnämnden för inrättningens ändamål större delen I af kvarteret Glasbruket mindre jämte delar II och III af kvarteret Häckelfjäll mindre med en sammanlagd tomtareal af 91,400 kvfot eller 8,088 kvm. — Sedermera förvärfvades af stadsnämnden den 18 oktober 1852 ytterligare en del IV af kvarteret Häckelfjäll mindre med en tomtareal af 4,704 kvfot eller 415 kvm. till uppförande af ett försörjningshus för Maria och Katarina församlingar, hvilket öppnades den 1 november 1855. — Slutligen, såsom ersättning för betydliga delar af inrättningens tomter, som till följd af en året förut beslutnen reglering af Stadsgårdshamnen frånstyckats, upplåts af drätsel-nämnden den 1 juli 1876 till inrättningen kvarvarande delen V af kvarteret Häckelfjäll mindre jämte någon del VI af kvarteret Häckelfjäll större med en tomtareal af tillsammans omkring 7,910 kvfot eller 700 kvm.

Plan af det för Stockholms stads arbetsinrättning jämte Katarina och Maria försörjningshus upplättna området 1844—1904.

Den Dohlströmska egendomen, som af stadsnämnden inköptes för 54,100 r:dr b:ko, hade ett högt och sundt läge med vidsträckt utsikt öfver hufvudstaden och segelleden. Men den var, såsom den bifogade situationsplanen utvisar, begränsad dels af sjön, dels af tre smala gator, af hvilka i synnerhet en var bebyggd med låga trähus, där en del af stadens mindre burgna invånare, sjöfarare, handtverkare, grofarbetare, sökte sin hemvist. Bland många i grannskapet befintliga små handelsbodas saknades icke utminuteringsställen af brännvin och andra starka drycker. Af dessa skäl kunde nog icke den ifrågavarande egendomen anses synnerligen lämplig till användning för den blifvande inrättningen, men, det oaktadt, hade den förordats äfven af den 1843 tillsatta möteskommittén, om hvilken förut har talats. I öfrigt, då år efter år arbetslöshet och nöd förorsakade fattigvårdsstyrelsen allt större bekymmer, var det af vikt att så fort som möjligt och utan för stora kostnader få till stånd en »provisorisk» arbetsanstalt. I hänseende härtill hade egendomen framför andra den fördelen, att där redan funnos i någorlunda godt skick åtskilliga byggnader med rymliga lokaler, hvilka lätt kunde förändras till soffrum och arbets-salar för ett icke obetydligt antal underhållstagar. På båda sidor om ingången A vid Stadsträdgårdsgatan, numera Ny-torgsgatan, lågo till vänster ett tvåvånings stenhus B, inredt till fabrikslokaler, maskinrum m. m., och till höger en lika hög byggnad, äfven uppförd af sten och rymmande diverse förvaringslokaler m. m. Längre ner funnos två andra byggnader, af hvilka den ena C var mindre betydande men den andra D ett tvåvåningsstenhus afsedt till varumagasin och arbetslokaler, kontor m. m. Slutligen låg, nedom dessa, ett vackert boningshus E uppfördt i två våningar med särdeles stora och treffliga bostadslägenheter. De flesta af dessa byggnader gränsade intill den trånga Glasbruksgatan och vette i öfrigt åt en gård, som visserligen var ganska stor till arealen men till formen och lutningen högst oregelbunden.

Stadsnämnden och direktionen — den senare hade kort förut öfvertagit ledningen af det Frivilliga arbetshuset — utsågo hvardera två bland sina ledamöter att i egenskap af delegerade vidtaga erforderliga åtgärder för att möjliggöra den beslutade inrättningens snara öppnande inom den anskaffade egendomen. De reparationer och förändringar, hvilka delegerade läto företaga, inskränkte sig hufvudsakligen »till nödig inredning, igenmurande af alla åt gatan belägna fönster, hvitlimning af åtskilliga mörka och i förfallet skick befintliga rum och salar, iståndställande af bristfälliga eldstäder och dörrar samt inläggande af nya golf, der så kunde erfordras m. m. äfvensom inrättande af kök, tvättstuga, badrum och latriner». Medan dessa arbeten pågingo, anskaffades erforderliga inventarier såsom sängställ och sängkläder, linne- och andra beklädnadspersedlar, diverse möbler och arbetsredskap jämte nödigt förråd af ved och kol m. m. Tack vare ett rastlöst arbete hann inrättningen försättas i sådant skick, att »Stockholms Stads Allmänna Arbetshus», såsom anstalten benämndes, kunde den 7 december 1844 öppnas och mottaga omkring 50 arbetslösa, bland hvilka ett flertal barrackhjon. Vid årets slut fanns inom arbetsanstalten plats, såsom afsedt var, för 100 män och 50 kvinnor.

Arbetsinrättningens organisation. — Reglementen och andra föreskrifter.

Grunddragen i den ursprungliga organisationen af Stockholms stads Allmänna arbetshus må, i brist på utförligare uppgifter härom i andra samtida beskrifningar, angifvas efter öfverståthållarens ämbetsberättelse för ifrågavarande tid.¹ »Styrelsen för detta Arbetshus, som är staldt under Stads-Nämndens öfverinseende, är närmast uppdragen åt en Direktion, uti hvilken hvarje af Hufvudstadens åtta Territorial-Församlingar årligen inväljer en Ledamot. En antagen Syssloman är Föreståndare på stället. Inrättningen består af 2:ne Hufvudafdelningar. Den ena afdelningen har till föremål att åt arbetsökande personer utlemna materialier till spånad, väfnad eller stickning, i ändamål att af dessa personer förarbetas hemma i deras bostäder, emot erhållande af bestämd arbetslön. Den andra afdelningen utgöres af det egentliga Arbetshuset, der fattiga, till arbete någorlunda duglige, men, antingen i saknad af sådant eller af bristande håg dertill, syssellöst kringstrykande och tiggande personer intagas, till undfående af fullt underhåll med kost, beklädnad, husrum, säng och sängkläder, ljus och värme samt sjukvård, äfvensom religionsundervisning, der den finnes förut hafva blifvit försummad. Arbetshuset innefattar 2:ne Underafdelningar, för de olika könen: kvinnorna under en särskild Förestånderska och karlarne under den ofvan omförmålde Sysslomannen. — Sysselsättningarne för arbetshjonerna hafva hufvudsakligen bestått i utarbeten och sådana gröfre förrättningar, med hvilka arbetsfolk egentligen sig sysselsätta, och deribland gatsopning åt enskilde husägare, samt i synnerhet upphemtning, sågning och huggning af ved».

På hufvudsakligen enahanda sätt har Arbetsinrättningen ända till nuvarande tid sökt fullfölja sin viktiga uppgift att bereda tillfällig hjälp åt arbetslösa män och kvinnor, hvilka vare sig utan eller af eget förvållande saknat arbetsförtjänst och till följd därav varit urstånd att förskaffa sig nödortförtigt uppehälle. Visserligen har denna uppgift, på grund af växlande fattigvårdsstadganden, tidtals erhållit än mer än mindre vidsträckt omfattning, men dessa skiftande bestämmelser ha endast föranledt obetydliga förändringar i inrättningens organisation, hvilket äfven torde framgå af följande sammandrag af de reglementen, som under årens lopp utfärdats för anstalten.

I de af stadsnämnden 1844 utfärdade »provisoriska» stadgarna bestämmes inrättningens uppgift sålunda: »Stockholms Stads Allmänna Arbetshus är inrättadt i ändamål att, medelst beredd tillgång på arbete, sätta Hufvud-

¹ Öfver-Ståthållare-Embetets uti Stockholms Stad till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-Berättelse för åren 1843—1847.

stadens i behof varande, arbetsföre och arbetsvillige innevånare i tillfälle att sig ärligen försörja, äfvensom att emottaga kringstrykande och bettlande lättningar, de der ega förmåga, men ej håg till arbete, samt att, emot deras förseende med nödtorftig föda, kläder och husrum, använda deras arbetskraft till nyttig sysselsättning och dymedelst söka ombilda dem till ordentlige och gagnelige samhällsmedlemmar».¹ Till större delen innehålla dessa stadgar i öfrigt endast föreskrifter angående hjonens upptagning och behandling inom inrättningen. — Remisser till Arbetshuset meddelades af nämndens ordningsbyrå, dels genom polismästaren i egenskap af inspekterande ledamot, dels genom den ledamoten af afdelningen för ordningsmål, som var jourhafvande vid byrån. Alla af fattigvårdsstyrelser eller tillsyningsmän gjorda anmälningar om nödställdas behof af hjälp eller skydd skulle ovillkorligen insändas till ordningsbyrån. — Öfver arbeten, med hvilka hjonen borde sysselsättas, anföres en lång förteckning, nästan ordgrannt hämtad ur det af 1843 års möteskommitté utarbetade förslaget till stadgar för den omhandlade tvångsarbetsinrättningen. Hjonen skulle hållas till arbete företrädesvis inom anstalten, hvilket äfven synes af direktionens första tryckta redogörelse², där det af hjonen utförda arbetet uppgifves, bland annat af männen: skrädderi, skomakeri, snickeri och tunnbinderi, kolmalning, huggning och sågning af ved, tillverkning af mattor, tvätt och mangling m. m., samt af kvinnorna: bearbetning af ull och fjäder, ljusvevskärning, linhäckling, strumpstickning, väfnad, tvätt, skurning m. m. Men hjonen kunde dock äfven anlitas till arbete utomhus eller »uppå skeende requisition användas vid gatuläggning, pålning, allmänna platsers rengöring, trädgårdsarbeten, slätter, hö- och sädesbergning å egendomar på malmarne eller i närheten af staden m. m.» — Alla nödställda, som voro inhysta i inrättningen eller ock endast vistades därstädes för dagen, voro ställda i samma förhållande till Arbetshusets styrelse och föreståndare, som gällande legostadga bestämde i afseende på tjänstehjonen. Intet hjon fick lämna inrättningen utan föreståndarens tillstånd. Frivilligt inskrifvet hjon skulle förblifva i anstalten »intill dess det sjelf hos styrelsen gör anmälan, att det tilltror sig kunna lofligen försörja sig, medelst arbete utom Inrättningen». Införpassadt hjon däremot måste kvarblifva i Arbetshuset, »intill dess antingen det sjelf hos styrelsen anmäler och styrker sig kunna förtjena sitt uppehälle medelst loflig sysselsättning utom Inrättningen, eller behörigen kvalificerad person hos Styrelsen tillkännagifver sig vara villig att emottaga hjonet i tjenst eller arbete, eller ock Styrelsen antingen sjelf är i tillfälle att bereda hjonet tjenst eller ordentlig sysselsättning utom Inrättningen, eller pröfvar hjonet böra och kunna sådan sysselsättning sig förskaffa». — I dessa provisoriska stadgar, som under mer än 10 år blefvo gällande, saknades emellertid flera viktiga bestämmelser. Allt hvad, som där

¹ Provisoriska Stadgar för Stockholms Stads Allmänna Arbetshus. Af Stads Nämnden gillade och fastställda den 28 okt. 1844. — Dessa stadgar underställdes icke K. Maj:ts stadfästelse.

² Berättelse angående förvaltningen af Stockholms Stads Arbetshus för år 1846, af direktionen afgifven den 5 maj 1847.

säges exempelvis om Arbetshusets styrelse och förvaltning, sammanfattas i en enda paragraf, hvilken lyder: »Arbetshusets Styrelse förordnar i de speciellare delarne om arbetena å sjelfva Inrättningen, eller för dess räkning, och sättet för utlemnandet af arbetsämnen och emottagandet af deraf förfärdigade arbeten, om arbetslöner och dagspenningar för de särskilda slagen af arbete, om tiden för arbetet å Inrättningen och ordningen derinom, samt om sättet och ordningen för arbetspersonalens bespisande, herbergerande och beklädande med hvad mera, som erfordras för Arbetshusets behöriga verksamhet och befordrande af det med Inrättningen afsedde välgörande ändamål». Samma paragraf återfinnes i det 1855 fastställda reglementet. Här af vore man måhända frestad antaga, att intill 1864, då nya föreskrifter utfärdades för inrättningen, direktionen ägt full frihet att bestämma öfver inrättningens gång och skötsel, men en inblick i stadsnämndens och direktionens protokoll gifver vid handen, att nämnden från början tog och länge behöll ledningen af inrättningen.

Genom 1855 års reglemente¹ utvidgades arbetsanstaltens uppgift. Denna angifves sålunda: »Stockholms Stads Allmänna Arbetshus är inrättadt i ändamål att dels bereda hufvudstadens i behof varande arbetsföre och arbetsvillige innevånare tillfälle till arbete, antingen i deras egna hemvist eller å arbetshuset, dels ock emottaga, med arbete sysselsätta och dymedelst till ordentlige och gagnelige samhällsmedlemmar söka ombilda sådana kringstrykande och bettlande personer, de der ega förmåga, men sakna håg till arbete. Härförutom må å arbetshuset intagas sådane mindre arbetsföre manspersoner, äfvensom sådana qvinnor, hvilka jemlikt 8 § 2 mom. af Kongl. Kungörelsen den 13 Juli 1853, angående vissa ändringar uti och tillägg till Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga rörande försvarslösa och till allmänt arbete förfallna personer den 29 Maj 1846, varda af Öfver-Ståthållare Embetet för Polisärender till arbete vid arbetsanstalt i orten dömda». Nämnden ägde att bestämma antalet arbetsdömda, som samtidigt singo i inrättningen hysas. — Härmed gjordes Arbetshuset i viss mån äfven till en tvångsarbetsanstalt. Mot en dylik förändring hade 1839 års fattigvårdskommitté varnat i följande ordalag: »För att förebygga, det omnämnda inrättningar ej småningom warda till tvångsarbetshus, dit Konungens Befallningshafwande, Magistrater och Krono-betjente kunna förfordra personer, hwilka, på ett eller annat sätt, göra dem bryderi», bör ingen kunna tvingas att där arbeta. »Warande endast tillflyktsorter för behofwet, böra de icke någonsin kunna blifwa bihang till tvångsarbetshusen eller straff-fängelserna», en åsikt, som äfven delades af 1870 års kommitté, hvilken betonade, att frivilliga arbetshus »aldrig må användas till tvångsarbetsanstalter, dit myndigheterna kunna försända dem, som till allmänt arbete dömas». Kommittén tillägger dock, att för den händelse fattigvårdssamhälle skulle finna fördelaktigt att på egen bekostnad inrätta en tvångsarbetsanstalt, skulle den för undvikande af allt för stora utgifter »måhända kunna med arbetshuset, dock såsom en särskild afdelning, förenas». Denna, såsom det tyckes, mycket enkla försiktighetsåtgärd vidtogs

¹ Reglemente för Stockholms Stads Allmänna Arbetshus. Af K. Maj:t fastställt den 16 Mars 1855.

icke vid stadens arbetsinrättning, hvilket också gaf anledning till mångfaldiga svårigheter och missförhållanden. En följd af Arbetshusets upplåtelse för arbetsdömda blef äfven, att inrättningens reglemente måste fastställas af K. Maj:t, hvilket skedde från 1855 intill 1886, då med hänsyn därtill att arbetsdömda icke vidare skulle mottagas i inrättningen K. Maj:t förklarade, »att utan hinder deraf att Kongl. Maj:t fastställt det för arbetsinrättningen hittills gällande reglemente, Fattigvårdsnämnden egde utfärda nytt reglemente för inrättningen». Det sedan 1886 och intill nu gällande reglementet är därför utfärdadt af nämnden. — En annan förändrad bestämmelse i 1855 års reglemente är föreskriften, att person, som enligt fattigvårdsförordningen vore skyldig att förrätta af fattigvårdsstyrelse eller tillsyningsman anvisadt arbete och i följd däraf blifvit remitterad till Arbetshuset, icke fick därstädes kvarhållas längre »än intilldess det för Fattigvårds-Styrelsen, tillsyningsmannen eller arbetshusets styrelse kan blifva möjligt att åt honom förskaffa arbete annorstädes för någon längre tid, eller eljest säkerhet kan vinnas att han icke behöfver med bettlande fortfara». Denna föreskrift ändrades i 1873 års reglemente därhän, »att dylikt hjon icke emot dess vilja får vid Inrättningen qvarhållas längre tid än sex månader», hvaremot den helt och hållet utelämnats i nu gällande reglemente. — Slutligen må äfven framhållas, att i 1855 års reglemente ytterligare tillkom den bestämmelsen, att med person, som på egen begäran intagits i inrättningen skulle styrelsen upprätta skriftligt aftal, »att hjonet först sedan uppsägning föregått, må, inom utsatt kortare eller längre tid derefter från arbetshuset utskrifvas, dock att denna tid icke får utsträckas längre, än att hjonet, sedan uppsägning å någondera sidan skett å tid, som gällande Legostadga för husbönder och tjenstehjon föreskrifver, må, der så påfordras, vara både berättigadt och pligtigt att nästa flyttningdag derefter lemna arbetshuset». Denna bestämmelse fick 1864 förändrad lydelse, hvilken äfven återfinnes i nu gällande reglemente och föreskrifver, att med frivilliga hjon »upprättas skriftligt aftal rörande tiden för deras vistelse å inrättningen och öfriga vilkor derför».

Några månader efter fastställelsen af 1855 års reglemente öppnades Maria och Katarina församlingars Försörjningshus, uppfördt på en till Arbetshuset angränsande tomt. Kost, tvätt, ved m. m. skulle Försörjningshuset erhålla från Arbetsinrättningen. Med hänsyn härtill ställdes den nya fattigvårdsanstalten under ledning af Arbetshusets direktion, i hvilken vid handläggning af försörjningsärenden inträdde en delegerad för hvardera af de två nämnda församlingarna. I det nya reglementet sammanställdes likväl icke Arbetshuset med försörjningsinrättningen. Men, då fem år senare en ny anstalt, afsedd både för arbets- och försörjningshjon, öppnades på Norr, ansågs det vara skäligt att angifva den södra anstaltens särskilda karaktär, hvarför den erhöi benämningen »Stockholms Stads Södra Arbets- och Försörjnings-Inrättning» till skillnad med den nyupprättade, som kallades »Stockholms Stads Norra Försörjnings- och Arbetsinrättning». Följden af detta stadsnämndens beslut blef endast en skenbar utvidgning af det förra Arbetshuset. I dess organisation gjordes inga väsentliga förändringar före 1864, då fattigvårdsnämnden beslöt, att en omorganisation af de ifrågavarande in-

rättningarna skulle företagas. Man ville, så vidt möjligt, tillämpa den utan tvifvel riktiga grundsatsen att hysa arbetshjon och försörjningshjon inom skilda anstalter. I september sagda år öfverflyttades till den norra inrättningen alla i Maria och Katarina försörjningshus intagna hjon, hvaremot till den södra inrättningen remitterades från den norra ett flertal arbetsföra manliga hjon samt så många kvinnliga arbetshjon, som för utförande af arbeten kunde därstädes undvaras. Dessa förändringar i de båda inrättningarnes verksamhet hade föranledt nämnden att låta utarbete nya reglementen för ifrågavarande fattigvårdsanstalter.

Reglementet¹ för den södra arbetsanstalten, hvilken därefter benämndes »Stockholms Stads Arbets-Inrättning», utfärdades 1864. Däri angifves närmare ändamålet med arbetsanstalten, nämligen: »Arbets-Inrättningen har till ändamål att dels bereda hufvudstadens i behof varande arbetsföra och arbetsvilliga innevånare tillfälle till arbete antingen i deras egna hemvist, eller å Inrättningen, dels ock emottaga, med arbete sysselsätta och dymedelst till ordentliga och gagneliga samhällsmedlemmar söka ombilda sådana kringstrykande och bettlande personer, som ega förmåga men sakna håg till arbete; hvarförutan å Inrättningen må intagas sådana mindre arbetsföra manspersoner äfvensom sådana qvinnor, hvilka, jemlikt gällande stadganden angående försvarslösa och till allmänt arbete förfallna personer, varda af Öfver-Ståthållare-Embete för Polisärender till arbete vid arbetsanstalt i orten dömda». — I detta synnerligen väl affattade reglemente lämnas nu bestämda upplysningar om sammansättningen och befogenheten af den myndighet, som hade sig anförtrodd den omedelbara ledningen af inrättningen. Styrelsen, som skulle bestå af sju ledamöter, utsågs af fattigvårdsnämnden och dess uppgift angifves sålunda: »Styrelsen håller uppsigt och vård om Inrättningen, dess byggnader och öfriga tillhörigheter, tillses att hjonen komma i åtnjutande af dem förunnade förmåner och fullgöra dem åliggande skyldigheter samt ombesörjer i öfrigt alla Inrättningens angelägenheter; egande Styrelsen, till befrämjande af Inrättningens ändamål samt åstadkommande af ordning, snygghet och sedlighet inom densamma, att vidtaga de åtgärder och meddela de föreskrifter, som anses erforderliga». För fullgörande af sitt värf ägde styrelsen till biträde antaga en syssloman, som skulle vara inrättningens föreståndare. Han ansvarade för inrättningens behöriga gång och vakade däröfver, »att underlydande uppfylla sina skyldigheter, att gifna befallningar punktligt fullgöras, samt att ordning, snygghet och sedlighet noggrant iakttagas». Styrelsen ägde äfven att vid inrättningen anställa »erforderliga biträden för besörjande af så väl själavården som de sjukas vård inom Inrättningen, äfvensom i öfrigt nödig betjening». — Arbetssökande hänvisades till inrättningen af ordningsman, om den behöfvande åstundade arbete att utföra i hemmet; af ordningsman eller polismästaren, om den arbetslöse önskade för dagen sysselsättning inom inrättningen; af polismästaren eller fattigvårdsnämndens ordningsbyrå, om den nödstälde skulle härbergeras eller på viss tid interneras inom inrättningen. — Andra viktiga

¹ Reglemente för Stockholms Stads Arbets-Inrättning. Af K. Maj:t fastställt den 4 Oktober 1864.

föreskrifter, som äfvenledes för första gången finnas intagna i inrättningens reglemente, äro sådana, som handla om ersättning för hjon tillhörande främmande fattigvårdssamhälle, om entreprenad af mathållning, uppköp af varor, inventering af förråder och inventarier, afslutning och granskning af räkenskaper m. m. — Enligt 1843 års fattigvårdsstadga skulle granskningen af såväl stadsnämndens som de därunder stående inrättningars räkenskaper »verkställas af åtta bland Församlingsnämndernes Revisorer, walde församlingsswis inom dem sjelfwe sålunda, att de utgöras af en från hwarje territorialförsamling». I den för fattigvårdsnämnden 1864 utfärdade instruktion bestämdes, att räkenskaperna för de under nämnden lydande inrättningar skulle aflämnas till nämnden, hvilken hade att inom bestämd tid afgifva dessa jämte egna räkenskaper »till de Revisorer, som, nio till antalet, af Stadsfullmäktige årligen utses för granskning af allmänna fattigvårdens räkenskaper och förvaltning». Revisorerna skulle, »i stöd af hvad de under förrättningen inhemtat. hos Stadsfullmäktige af- eller tillstyrka decharge för Nämnden och underlydande Styrelser». Dessa bestämmelser gälla fortfarande.

Sedan 1871 års fattigvårdsstadga utkommit, företog nämnden åter en omarbetning af inrättningens reglemente i närmare öfverensstämmelse med föreskrifterna i den nya förordningen. Enligt det 1873 utfärdade reglementet¹ skulle i inrättningen intagas: »1:o personer, som stå under Fattigvårds-Styrelses husbondevälde och hvilkas arbetskraft Styrelsen vill å Inrättningen använda; 2:o försvarslösa, som betla eller allmänt understöd åtnjuta och hvilka Fattigvårds-Nämndens Ordningsbyrå förty anvisar arbete å Inrättningen; 3:o de personer, som af Öfverståthållare-Embetet blifvit dömda till allmänt arbete och skola detsamma å tvångsarbetsanstalt undergå; 4:o nödställda, Stockholms Fattigvårdssamhälle tillhörande, arbetsföra personer, hvilka, saknande stadigt hemvist, åstunda att såsom hjon å Inrättningen varda inskrifna». — De skäl, som föranledde dessa och öfriga förändringar i 1864 års reglemente framhållas af nämnden i skrifvelse till öfverståthållare-ämbetet². Där säges: »Då, vid det omförmälda reglementets tillkomst, allmänt arbete icke kunde ådömas på grund af någon annan författning än stadgan angående försvarslösa och till allmänt arbete förfallna personer, måste det antagas, att enligt Arbetsinrättningens gällande reglemente samma Inrättning, såsom tvångsarbetsanstalt, är afsedd för uteslutande vissa personer, som för försvarslöshet blifvit dömda till allmänt arbete. Emellertid har blifvit föreskrifvit i § 42 mom. 1 af Kongl. Förordningen den 9 Juni 1871 angående fattigvården, att allmänt arbete, som åläggas den, hvilken utan att vara försvarslös, bettlar eller begår förbrytelse mot § 35 mom. 4 eller § 40 mom. 5 af samma Kongl. Förordning, skall verkställas å allmän tvångsarbetsanstalt, som för orten är afsedd, eller ock å sådan, under offentlig myndighets tillsyn stald tvångsarbetsanstalt, som i Fattigvårds Förordningen § 6 mom. 3 och § 9 mom. 2 omförmäles, der dess stadgar det medgifva, men, om sådan anstalt ej finnes, antingen i länsfångelse eller krono-

¹ Reglemente för Stockholms Stads Arbetsinrättning. Af K. Maj:t fastställt den 15 Februari 1873.

² Fattigvårdsnämndens skrifvelse till öfverståthållareämbetet den 25 maj 1872.

håkte eller ock i arbetsfängelse eller vid kronoarbetskår. Vid sådant förhållande och då i öfrigt af grunderna för Fattigvårds Förordningen framgår, att till allmänt arbete dömda personer, om hvilka är fråga, endast i nödfall böra undergå det ådömda arbetet annorstädes än i sådan tvångsarbetsanstalt som nu är nämnd, samt Stockholms Stads Arbetsinrättning synes Fattigvårds Nämnden lämpligen kunna och böra användas jemväl för ifrågavarande ändamål, har Nämnden ansett angeläget, att det hinder härför, som i Inrättningens nu gällande reglemente förefinnes, varder undanröjdt». Samtidigt företog nämnden äfven andra behöfliga ändringar och förtydliganden i 1864 års reglemente, hvilka sålunda förklaras: »Dessa gälla hufvudsakligast i fråga om föreskrifterna rörande, dels hvilka personer, som skola eller kunna varda å Inrättningen såsom hjon intagna, dels af hvem och på hvad sätt remiss eller hänvisning till intagning å Inrättningen må meddelas, dels huru länge hjonen för olika fall äro berättigade eller skyldiga att å Inrättningen kvarblifva, och dels slutligen hvem som må ega beslutanderätt i afseende å hjonens utskrifning derifrån. — — — Stadgandens knapphändighet i förening med deras delvis sväfvande uttryck har icke sällan föranledt tvekan beträffande den rätta behandlingen af hithörande frågor, en olägenhet, hvilken det torde vara så mycket nödvändigare att söka i möjligaste måtto för framtiden förekomma som berörda frågor afse förhållanden, deraf den personliga friheten i viss mån är beroende, hvarför det äfven lärers få anses af synnerlig vikt, icke minst för myndigheterna, dem tillämpningen af ifrågavarande bestämmelser åligger, att desamma bringas i sträng öfverensstämmelse med motsvarande delar af allmänna lagstadganden». — I 1873 års reglemente företogos sålunda åtskilliga förändringar angående hjonen. Intagning i inrättningen skulle ske genom nämndens ombudsman, då det gällde sådana personer, som häftade i skuld till fattigvården; genom polismästaren eller fattigvårdsstyrelse, då nödställd frivilligt anmälde sig till upptagning; slutligen genom polismästaren eller nämndens ordningsbyrå, då fråga var om bettlare och försvarslös eller till allmänt arbete dömda personer. De för skuld till fattigvården intagna skulle frigifvas från inrättningen, så snart de aftjänat sin skuld eller dessförinnan, om nämnden eller vederbörande fattigvårdsstyrelse därtill lämnat tillstånd; de för bettlande eller försvarslöshet dömda fingo icke utskrifvas förr än nämndens ordningsbyrå därtill lämnat tillstånd men kunde dock icke mot deras vilja kvarhållas i inrättningen öfver sex månader, och de frivilligt inskrifna skulle skiljas från inrättningen enligt bestämmelser i det med dem träffade skriftliga aftalet.

Det sista reglementet,¹ som för inrättningen utfärdats, är dateradt den 15 februari 1886. Den viktigaste förändringen i reglementet föranleddes af ändrade bestämmelser angående lösdrifvares behandling, hvilka föreskrefvos i en 1885 utfärdad lag.² I denna stadgades, att »tvångsarbete skall förrättas i allmän tvångsanstalt», som skulle af staten upprättas och underhållas. Härtill gjordes dock följande tillägg: »Har fattigvårdssamhälle enskildt för sig

¹ Reglemente för Stockholms Stads Arbetsinrättning. Af Fattigvårdsnämnden utfärdadt den 15 Februari 1886.

² Lag angående lösdrifvares behandling; gifven Stockholms slott den 12 Juni 1885.

eller gemensamt med annat fattigvårdssamhälle, inrättat tvångsarbetsanstalt, som står under offentlig myndighets tillsyn, då må, der anstaltens stadgar det medgifva, ådömdt tvångsarbete enligt Konungens Befallningshafvandes förordnande der förrättas; och ege fattigvårdssamhälle därför njuta ersättning af staten, efter ty Konungen pröfvar skäligt». Med anledning häraf hade styrelsen för Arbetsinrättningen till fattigvårdsnämnden hemställt¹, att inrättningens reglemente omarbetades, på det att den nya lösdrifvarlagen icke gäfve anledning, »att stadens Arbetsinrättning, om reglementet af den 19 Febr. 1873 kommer att oförändradt gälla, skall nödgas emottaga alla de personer, som af Öfverståthållare-Embetet, på grund af berörda lag dömas till tvångsarbete». Såsom skäl för sin framställning anförde styrelsen de stora olägenheter, som framkallats genom föreskrifterna i det ditintills gällande reglementet. I likhet med styrelsen ansåg fattigvårdsnämnden, att stadens arbetsinrättning icke borde användas till tvångsarbetsanstalt i sådan utsträckning, som för dylik anstalt bestämdes i den nya lösdrifvarlagen, hvarför den beslöt, att i sitt till K. Maj:t afgifna förslag till nytt reglemente för inrättningen utesluta bestämmelsen om ovillkorlig rätt för öfverståthållareämbetet att dit remittera till allmänt arbete dömda personer. På grund häraf angafs inrättningens ändamål sålunda: »Å Arbetsinrättningen må intagas: 1:o personer, som stå under fattigvårdsstyrelses i Stockholm husbondevälde och hvilkas arbetskraft styrelsen vill å inrättningen använda; och 2:o nödställda, Stockholms fattigvårdssamhälle tillhörande, ej för brott till straffarbete dömda, arbetsföra personer, hvilka saknande stadig hemvist, åstunda att såsom hjon å inrättningen varda inskrifna; dock att på Fattigvårdsnämnden må bero att, efter hemställan från Polismästaren, förordna om intagande å inrättningen äfven af till straffarbete dömd person». Således upphörde icke arbetsinrättningen att för vissa underhållstagare vara en tvångsarbetsanstalt, enär den fortfarande skulle omhändertaga och till arbete hålla personer, som häftade i skuld till fattigvården, hvilken uppgift icke förändrades genom en den 29 januari 1900 af fattigvårdsnämnden företagen partiel förändring af § 1 i inrättningens reglemente, hvarvid denna erhöi följande lydelse: »Å arbetsinrättningen må intagas: 1:o personer, som stå under fattigvårdsstyrelses i Stockholm husbondevälde och hvilkas arbetskraft styrelsen vill å arbetsinrättningen använda; och 2:o nödställda Stockholms fattigvårdssamhälle tillhörande arbetsföre personer, hvilka saknande stadig hemvist åstunda att, såsom hjon å inrättningen varda inskrifna eller hvilka, efter det de blifvit å Försörjningsinrättningen intagna, af denna inrättningsstyrelse pröfvas böra till Arbetsinrättningen öfverflyttas». Hjonens upptagning och utskrifning skulle i tillämpliga delar ske efter samma bestämmelser som i 1873 års reglemente. — Den mest genomgripande och man kan väl säga den mest behöfliga af alla reformer, som företagits i arbetsanstaltens organisation, är otvifvelaktigt en af fattigvårdsnämnden beslutad och 1905 genomförd förändring i inrättningens uppgift, hvarigenom denna numera är afsedd att mottaga endast manliga hjon och icke, såsom förr, af-

¹ Styrelsens för Arbetsinrättningen skrifvelse den 18 April 1885. I arbetsinrättningens arkiv.

ven ett större eller mindre antal kvinnliga, hvilka hädanefter skola omhändertagas vid Allmänna försörjningsinrättningen.

Arbetsinrättningens nuvarande organisation kan sammanfattas i följande hufvuddrag. — Styrelsen består af sju ledamöter, som årligen utses af fattigvårdsnämnden och som inom sig välja en ordförande jämte en vice ordförande. Styrelsen bestämmer öfver inrättningens gång och skötsel, ombesörjer i öfrigt alla inrättningens angelägenheter och är redovisningsskyldig för dess förvaltning. — Till sitt biträde äger styrelsen antaga en syssloman, som är inrättningens föreståndare och har disciplinär myndighet öfver de intagna hjonerna och förmans rätt öfver den vid inrättningen anställda tjänstepersonalen. Denna personal består af bokhållare, arbetsföreståndare, tillsyningsmän jämte förestånderskor för köket och för sjukvården m m. Vid inrättningen äro äfvenledes anställda en läkare och en predikant. — Enligt hitintills gällande reglemente borde inrättningen omfatta två hufvudafdelningar. Den ena afdelningen är afsedd för kvinnor, som söka arbete och kunna verkställa detsamma i sina hem. Åt dem utlämnar inrättningen från det s. k. levereringsmagasinet »tjenliga råämnen, dock endast i mindre partier, äfvensom erforderliga arbetsverktyg, om deraf göres behof». Vid den förarbetade varans återlämnande utbetalas arbetsförtjänsten efter fastställd taxa. Emellertid torde denna afdelning, ehuru den icke genom formelt beslut af fattigvårdsnämnden blifvit indragen, kunna numera anses ha faktiskt upphört, enär levereringsmagasinet efter 1905 icke anlåtats af en enda arbetsökande. Den andra afdelningen mottager män, som därstädes »föreses med husrum samt nödortföda och beklädnad» mot skyldighet för dem »att verkställa det arbete, som af styrelsen eller sysslomannen dem anvisas, vare sig inom eller utom inrättningen». Dessa arbetshjona äro sådana, som efter frivillig ansökan härbergeras, eller andra, som för aftjänande af skuld till fattigvården interneras i inrättningen. — Remiss till arbetsinrättningen meddelas i allmänhet af polismyndigheten eller nämndens delegerade, men, i fråga om arbetsskyldiga för skuld till fattigvården, af nämndens ombudsman. De intyg, som skola åtfölja remisshandlingarna, äro: prestbetyg, rotemansbetyg och läkarebetyg. De två förstnämnda kunna likväl ersättas med skriftlig polisuppgift. — Om hjonens arbete är föreskrifvet: »Med afseende å beskaffenheten af hvarje slags arbete, hvarmed hjonen komma att sysselsättas, bestämmes hvad de utan öfverdrifven ansträngning kunna och böra på dagen fullgöra». — På egen begäran intaget hjon utskrifves från inrättningen i regeln tre månader efter upptagningen eller dessförinnan om utsikt finnes, att hjonen kan förtjäna sitt uppehälle. För skuld till fattigvården interneradt hjon får däremot icke, utan nämndens särskilda medgifvande, skiljas från inrättningen förr än hjonets skuld till fattigvården blifvit genom arbete aftjänad eller på annat sätt ersatt. Hjonets arbetsförtjänst beräknas efter en af nämnden fastställd dagspenning. Vid utskrifning erhåller hjonen skriftligt intyg rörande tiden för sin vistelse vid inrättningen och om sitt uppförande under samma tid.